

Verkiezingsprogramma 2023-2027

D66 Zuid-Holland

'De toekomst is nu'

Vastgesteld op de ARV 10 december 2022 te Delft

Niet opgemaakt | Opgemaakte versie volgt eind januari 2023 op de website

The logo for the Dutch political party D66, consisting of the letters 'D66' in white, bold, sans-serif font, centered within a solid green square.

D66

Inhoud

Leeswijzer	4
Wat is de basis?	6
Natuurlijk systeem.....	6
Water.....	7
Schone lucht	9
Stikstof.....	9
Hoe willen we de ruimte gebruiken?	11
Ruimte voor natuur, recreatie en dieren	11
Natuurinclusieve samenleving	11
Versterken van de natuur.....	11
Natuur & dieren(welzijn).....	12
Cultuur en Recreatie.....	14
Recreatie met plezier en natuur.....	14
Kunst en cultuur	15
Cultureel erfgoed.....	15
Bibliotheken.....	16
Wonen in Zuid-Holland.....	18
Groen wonen en bouwen.....	18
Een toegankelijke provincie met voldoende betaalbare woningen.....	19
Wat is daarvoor nodig?	20
Landbouw	20
Natuurinclusieve kringlooplandbouw	20
Duurzame verdienmodellen voor de boer	21
Glastuinbouw en sierteelt	21
Mobiliteit: toegankelijk en duurzaam	23
Verduurzaming van vervoer	23
Investeren in hoogwaardig en inclusief openbaar vervoer.....	23
Ruim baan voor de fiets	24
Minder vliegen.....	24
Emissieloze schepen in de binnenvaart	25
Economie	27
Zuid-Holland: het economische motorblok van Nederland	27
Innovatie stimuleren en kennis delen	27
Logistieke centra en bedrijventerreinen	28
Energie in transities.....	29

Energietransitie versnellen.....	29
Kritieke infrastructuur en logistieke uitdagingen.....	29
Iedereen draagt een steentje bij aan de transitie.....	30
Wat is daarvoor voorwaardelijk?	32
Gebiedsgerichte en integrale aanpak.....	32
Goed bestuur.....	32
Dienstbaar bestuur.....	32
Participatie, diversiteit en inclusie	33
Samenwerking met medeoverheden.....	34
Financiën	34

Voorwoord

Over 50 jaar is Zuid-Holland waar wonen, werken en recreëren in balans is met onze natuur en omgeving. Voor elke Zuid-Hollander is er een passende woning. Onze economie is innovatief en duurzaam. De natuur is aangesterkt, onze agrarische sector heeft een ware transitie doorgemaakt naar kringlooplandbouw en ons landelijk gebied is weer leefbaar. In de steden, dorpen en recreatiegebieden ontmoeten we elkaar en zijn we actief. We ademen gezonde lucht en ons water is weer schoon.

Dat is ons doel.

Daarom onze belofte dat we komende jaren scherpe keuzes maken en echt aan de slag gaan. Want 50 jaar lijkt misschien ver weg, maar we moeten vandaag in actie komen en durven werk te maken van die ambities.

We bouwen de komende jaren ontzettend veel huizen, zodat er voor iedereen een plek is in Zuid-Holland. We maken werk van de energietransitie, stappen van het gas af en kiezen voor duurzame alternatieven zoals wind, zon en rest- of aardwarmte. We helpen agrariërs met de overstap naar kringlooplandbouw. We reduceren stikstof en versterken kwetsbare natuur, en leggen nieuwe natuur aan om in te recreëren.

Met dit verkiezingsprogramma geven we invulling aan die ambitie voor de toekomst en de belofte voor de komende periode. Het team van D66 staat klaar om van onze provincie een gezonder, duurzamer en inclusiever Zuid-Holland te maken. Samen kunnen we en gaan we dit waarmaken.

Laura Neijenhuis

Lijsttrekker

Leeswijzer

In het programma kiezen we ervoor om ver vooruit te kijken. In elk hoofdstuk geven we een doorkijkje naar hoe wij willen dat de provincie er over 50 jaar uitziet. Daarmee kiezen we een fundamenteel ander uitgangspunt dan gebruikelijk is in de politiek. Dat is noodzakelijk om de grote opgaven aan te pakken. Daarna geven we natuurlijk aan wat er de komende 4 jaar moet gebeuren om onze visie voor de volgende eeuw te realiseren.

De hoofdstukken in het programma zijn te herkennen aan de thema's die we langslopen. We beginnen met het natuurlijke systeem – bodem, water en lucht – als basis van onze provincie. Dat systeem moet op orde zijn. Vervolgens kijken we naar de onderwerpen waar we de ruimte in onze provincie voor willen gebruiken, zoals wonen, recreatie en cultuur. Om die wensen te kunnen realiseren zijn er ook andere ontwikkelingen nodig, zoals een transitie in de landbouw en mobiliteit. Tot slot constateren we dat het daartoe voorwaardelijk is om deze onderwerpen in een integrale en gebiedsgerichte aanpak samen te voegen. Om dit op een goede manier te doen is het noodzakelijk dat de provincie goed wordt bestuurd.

In dit programma leggen we de focus op de taken van de provincie (onder meer natuur, klimaat, mobiliteit, energie en economie). Op die onderwerpen kan de fractie in de Provinciale Staten van Zuid-Holland veel betekenen voor het realiseren van de samenleving zoals D66 die graag wil. Thema's als onderwijs, de Europese Unie (EU), sociaal beleid, veiligheid, vrijheid en goede zorg vindt de fractie ook belangrijk, maar hier heeft de provincie geen verantwoordelijkheden. De Europese, landelijke en lokale fracties zetten zich hier wel voor in. Door deze taakverdeling en focus is de kans het grootst dat D66 als brede partij alle idealen kan realiseren.

Wat is de basis?

Natuurlijk systeem

We staan voor grote opgaven: de energietransitie, verduurzaming van de landbouw, herstel van de biodiversiteit, klimaatadaptatie en verstedelijking. Al deze opgaven hebben gevolgen voor onze omgeving: hoe deze omgeving is ingericht en hoe deze omgeving eruitziet. Over 50 jaar ziet die er, wat D66 betreft, heel anders uit. We zijn ten slotte afhankelijk van een gezond natuurlijk systeem met gezonde bodems voor voedselproductie, schoon grondwater om ons drinkwater uit te halen en vitale natuurgebieden en landschappen, die ruimte bieden aan water, en verkoeling tijdens hittegolven. Deze elementen in de provincie kunnen we niet vervangen als het te vies is geworden. Daarom moeten we NU keuzes maken.

De regio's in Zuid-Holland zijn heel divers qua bodemsamenstelling en watersysteem. We moeten daarom goed nadenken over *wat* wij *waar* doen en *hoe*. Daarbij hanteert D66 het principe voor: 'water en bodem zijn sturend'. Wat de natuur, het water en de bodem aankunnen, bepaalt ons handelen, niet andersom. We wonen en leven in de directe omgeving van een groene en waterrijke omgeving. Die zuivert de lucht, reguleert de temperatuur, maakt plaats voor dieren en vermindert de kans op wateroverlast.

Water en bodem sturend

Om schade door extreme buien en droogte te beperken, moeten water en bodem sturend worden in ruimtelijke plannen. Dat betekent meer ruimte voor water om overstroming te voorkomen en zoet water op slaan voor droge periodes. Door het waterpeil in de gevoelige veengebieden dicht onder het maaiveld in te stellen beperken we verdere bodemdaling.

Het betekent ook de bodem gezond houden en niet uitputten. Een goede bodemkwaliteit is onmisbaar voor duurzame landbouw en het behoud van biodiversiteit. Klimaatbestendige en duurzame landinrichting, dat is in een notendop wat 'water en bodem sturend' betekent.

D66 wil:

- **Het natuurlijk systeem als uitgangspunt.** Landbouwbeleid en ruimtelijke ordening waarin water en bodem sturend zijn voor een klimaatbestendige en duurzame leefomgeving.
- **Een 'meldpunt vieze regels'.** Soms lopen inwoners en ondernemers aan tegen regelgeving die vergroening in de weg staat. We richten een meldpunt in om obstakels in regelgeving op te lossen.
- **Integraal toetsen op de impact van stoffen op elkaar en op het milieu.** Nu wordt te veel gelet op losse stofjes in plaats van de impact die al die stoffen samen hebben op de omgeving en gezondheid van mens & natuur. Daarom wordt in de milieunormering rekening gehouden met het effect van cumulatieve blootstelling.

Bodem, -verontreiniging en -daling

Bodemdaling is vooral aan de orde in het karakteristieke landschap van de veenweidegebieden. Deze gebieden zijn het resultaat van eeuwenlange (melk)veehouderij en daarop afgestemd waterbeheer. Het gaat hier bijvoorbeeld om de Krimpenerwaard, de Alblasserwaard, Vijfherenlanden, gebieden

langs de Oude Rijn en de landerijen in het plassegebied van de Kaag en Nieuwkoop. Om bewerking van de drassige graslanden mogelijk te maken is door de eeuwen heen grondwaterstandverlaging toegepast. Daardoor verdroogt en oxideert het veen, waardoor veel CO₂ vrijkomt, daalt de bodem en verzilt het grondwater. Vervolgens moet het grondwater nog verder zakken zodat het landgebruik door kan gaan. Het is letterlijk een race naar de bodem. Die neerwaartse spiraal gaan we tegen.

D66 wil:

- **Bodemdaling tegengaan in het landelijk gebied.** Er worden concrete resultaatsverplichtende doelen gesteld die maximale CO₂-reductie borgen, verzilting van de bodem tegengaan en onze voeten drooghouden. Wij zetten in op minimaal 50% minder bodemdaling in 2030 en 70% in 2050 in het landelijk gebied.¹
- **Bodemdaling tegengaan in de stad.** In de omgevingsvisie stimuleren we bodemvriendelijk bouwen. Samen met ondernemers, onderzoekers en medeoverheden stimuleren we lichtere bouwconstructies en technieken voor bodemverbetering, zoals het ophogen met schuimglas. Daarom ondersteunen we het Nationaal Kenniscentrum Bodemdaling (zie ook paragraaf 'Bodem, -verontreiniging en -daling).
- **Veenweidegebieden vernatten en herstellen.** We willen een maximale vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Daarvoor moet het grondwaterpeil in veenweidegebieden omhoog. Het optimale waterpeil verschilt per gebied.² Een hoger grondwaterpeil biedt ruimte voor experimenten met onder andere paludicultuur.³ Deze experimenten kunnen door de provincie worden ondersteund.
- **Geen lozingen van zeer zorgwekkende stoffen.** Het voorzorgsbeginsel wordt leidend: bij twijfel over schadelijkheid van stoffen worden er geen nieuwe lozingen toegestaan en ook huidige afspraken worden heroverwogen. Dit is belangrijk, omdat stoffen zich kunnen opstapelen in de bodem wanneer het waterpeil wordt verhoogd.
- **Kennis en capaciteit bij de vergunningverlening, toezicht en handhaving versterken.** Het provinciebestuur moet omgevingsdiensten toestaan om tijd te nemen voor kennisuitwisseling en voor het betrekken van externe expertise. Op die manier kunnen zij zich beter laten informeren over (opkomende) gevaarlijke stoffen.

Water

In Zuid-Holland is het water overal. De waterkwaliteit moet uitstekend zijn om er drinkwater van te maken, akkerbouwgewassen mee te telen en de natuur krachtig te houden. Nu wordt vooral water uit onze rivieren gehaald voor drinkwater, maar om ook in de toekomst zeker te zijn van schoon water moet gekeken worden naar alternatieven. Over 50 jaar willen wij dat dankzij een hoger waterpeil verzilting stopt, bodemdaling vertraagt en blijven tonnen aan CO₂ in de bodem zitten. Op dit moment hebben we grofweg twee soorten waterproblemen: te vies, en te veel of te weinig.

Te vies water

¹ Zie Rli (2020). *Stop bodemdaling in Veenweidegebieden: het Groene Hart als voorbeeld*.

² Zo blijkt uit onderzoek dat als je het grondwaterpeil te veel verhoogt je wel de CO₂-uitstoot van oxiderend veen voorkomt, maar dat de uitstoot van zogeheten moerasgassen (voornamelijk methaan) juist weer toeneemt. En dat zijn nou juist zeer sterke broeikasgassen. Voor een optimale vermindering van broeikasgassen moet je het waterpeil in de meeste gevallen op ongeveer 20cm -maaiveld instellen.

³ Natte landbouw om veen te laten herstellen.

Onze waterkwaliteit is verbeterd, maar is nog steeds niet goed. Dat heeft meerdere oorzaken. Veel agrarische bedrijven gebruiken meer kunstmeststoffen en Bestrijdingsmiddelen dan de bodem kan vasthouden, waardoor stoffen in het water belanden. In de glastuinbouwgebieden lekken helaas nog te veel schadelijke stoffen weg. Ook bronnen buiten de agrarische sector zorgen voor vervuiling van het water.

In 2027 moeten alle wateren in Nederland van goede kwaliteit zijn, zo is afgesproken in de Kaderrichtlijn Water (KRW). Zoals het nu gaat, gaat Nederland deze afspraak niet halen. Dit wordt de volgende grote crisis als we nu niet handelen. Extra inspanning is nodig, waarbij een betrokken provincie onmisbaar is.

D66 wil:

- **Schoon zwemwater in de hele provincie.** Samen met de waterschappen werken we aan schoon en veilig zwemwater waarbij niet wordt toegestaan dat vervuilde grond in plassen wordt gestort. Daarnaast laten we onderzoeken waarom het ons nog steeds niet lukt om de waterkwaliteit op peil te krijgen, zodat we kunnen leren van ons verleden.
- Water van goede kwaliteit in de hele provincie: Nú met waterschappen aan de slag zodat de natuur in het water zich overal kan herstellen. We wachten niet af en herontwerpen ons watersysteem zodat het water overal van zogenoemde goede “ecologische kwaliteit” wordt. Waar nodig doen we onderzoek om op tafel te krijgen waarom de waterkwaliteit maar niet op niveau wil komen.
- **Herstel van toezicht en handhaving.** We organiseren een hechte samenwerking tussen waterschappen, gemeenten en omgevingsdiensten. Zo stoppen we de versnippering van toezicht en handhaving.

Te veel of te weinig water

In het waterbeheer lag de afgelopen decennia de focus op het wegwerken van overtollig water en het waterpeil laag houden. Het water werd zo snel mogelijk uit de polders gemalen en via de rivieren afgevoerd naar zee. Door de klimaatverandering krijgt Zuid-Holland steeds vaker te maken met zowel droogte als hevige regenbuien. Daarnaast kampt de provincie met een stijgende zeespiegel, met als gevolg een zwaardere belasting op duinen, dijken en stormvloedkeringen. Voor de bescherming tegen hoog water, maar ook voor het vasthouden van zoet water voor gebruik tijdens droogte moet daarom meer ruimte voor water worden gecreëerd.

D66 wil:

- **Meer ruimte voor water.** Gebieden *herinrichten* zodat er meer ruimte voor water komt in het stroomgebied van de rivieren en in de poldersystemen. Dit doen we door:
 - **Waterbergingsgebieden** te creëren ter ondersteuning van de landbouw en natuur tijdens droogte. Bijvoorbeeld door het peil in (recreatie)plassen te verhogen.
 - **Waterbuffers** aan leggen in nieuwe natuur- en recreatiegebieden om in tijden van sterke regenval water op te kunnen vangen voor droge periodes. Dergelijke waterbuffers bieden tegelijkertijd ook ruimte aan zwemmers en geven de natuur meer waarde.

- **'Groenblauwe structuren' aanleggen.** De provincie neemt de regie om gebieden te ontwikkelen waar natuur, water en recreatie samenkomen in stedelijk- en buitengebied.
- **Een natuurlijk waterpeil in agrarische cultuurgebieden.** In het voorjaar houden we de grondwaterstanden langer op een hoog niveau (dichter bij het maaiveld). Dit gaat bodemdaling tegen en zorgt dat de landbouwbodems beter water kunnen vasthouden.
- **Experimenteren met nieuwe vormen van drinkwaterwinning.** Veel van ons drinkwater komt uit rivieren en wordt gefilterd in onder andere de duinen. Met mogelijke watertekorten in de toekomst door droogte is het noodzakelijk nu al op zoek te gaan naar alternatieven, zoals water winnen uit zilt water. De provincie ondersteunt experimenten.
- **Grondwaterputten slaan vergunning plichtig maken.** Op dit moment is het niet nodig om een vergunning te hebben voor het slaan van waterputten en daardoor is het niet duidelijk waar en hoeveel water wordt gewonnen. Met alle gevolgen van dien voor de natuur. Met deze maatregel krijgt de provincie weer grip op waterwinning.
- **Werken aan passende plannen ten aanzien van de zeespiegelstijging.** In samenwerking met de Rijksoverheid, het Kennisprogramma Zeespiegelstijging (KP ZSS) en het Deltaprogramma werken we aan projecties, scenario's en passende implementatiestrategieën - om ervoor te zorgen dat de inwoners van Zuid-Holland droge voeten houden en om verzilting van het water tegen te gaan.

Schone lucht

De Zuid-Hollandse lucht is vies. De luchtkwaliteit is zo slecht dat het lijkt alsof we omgerekend wel 5 tot 6 sigaretten per dag aan fijnstof, roet en stikstofoxiden meeroken. Dat maakt ons vatbaarder voor longziekten en leidt tot voortijdige sterfgevallen. De provincie moet hier actie op ondernemen. Ook dringen we de hoeveelheid CO₂ in de lucht terug. Met de nog aanwezige CO₂ bezien we hoe we die kunnen hergebruiken: als grondstof voor de kassen, als bindmiddel in beton en om een vorm van plastic te produceren.

D66 wil:

- **In 2050 95% minder CO₂ uitstoten.** Om dat te bereiken is het nodig om in 2030 55% CO₂ te reduceren.
- **CO₂ in lege gasvelden aan de kust opslaan.** Dat is noodzakelijk om de CO₂ uit de lucht weg te nemen tot de tijd dat het 2050-doel is gehaald.
- **Luchtkwaliteit richtlijnen aanscherpen.** De provincie neemt de aanbeveling van de Wereldgezondheidsorganisatie van 2021 over luchtkwaliteit over. In de omgevingsverordening nemen we regels op zodat we in 2025 aan de richtlijnen voldoen. Ook worden instructieregels opgenomen in de verordening, zodat gemeenten hier invulling aan moeten geven in hun omgevingsplan.
- **Roetvervuiling aanpakken.** We stellen maxima aan eisen voor concentratie van roet.

Stikstof

In Zuid-Holland hebben we 21 Natura 2000-gebieden. Hiervan zijn 12 gebieden gevoelig voor stikstof. En in veel van die gebieden zoals in de duinstreek en kust, de Grevelingen, de Biesbosch en de

Nieuwkoopse Plassen & De Haeck is de stikstofdepositie nog veel te hoog. Hierdoor verdwijnen planten en dieren en gaat de kwaliteit van de natuur achteruit. Daarom is het nodig om de stikstofuitstoot en -neerslag fors terug te dringen. Daarbij zijn er geen taboes. Wat er moet gebeuren verschilt sterk per gebied. Dit komt doordat het ene gebied gevoeliger is voor stikstof dan het andere en de bron van neerslag verschilt. In het ene gebied komt het vooral uit de landbouw en in het andere uit de industrie, verkeer, scheepsvaart of andere bronnen. Voor de gebieden in Zuid-Holland weten we hoeveel stikstof in een gebied neerslaat en waar het vandaan komt.

De pijnlijke realiteit is dat een aantal bedrijven niet meer op dezelfde plek verder kan. Als extensivering en natuurinclusieve bedrijfsvoering (zie ook hoofdstuk 'Landbouw') ook op de langere termijn niet genoeg stikstofuitstoot reduceert, dan zullen we samen moeten kijken naar een verplaatsing of definitief stoppen van de bedrijfsactiviteiten. Zo voorkomen we dat bedrijven aan het lijntje worden gehouden.

D66 wil:

- **Het landelijk stikstofemissiereductie doel hanteren.** Dit landelijk doel zegt dat er in 2030 50% minder emissie moet zijn. Ook in Zuid-Holland zorgen we dus voor 50% emissiereductie.
- **Bijdrage aan stikstofreductie van alle sectoren.** De reductie van stikstof wordt door alle sectoren en bedrijven opgebracht die verantwoordelijk zijn voor de uitstoot van stikstof.
- **Piekbelasters aanpakken.** Het gesprek moet zo snel mogelijk gestart worden met de bedrijven die een hoge stikstofbelasting hebben op de natuur (zowel in de landbouw, industrie als mobiliteit) om te kijken hoe de stikstofuitstoot zo snel mogelijk naar beneden kan.
- **Bufferzones rond Natura 2000-gebieden.** Rondom Natura-2000 gebieden komen bufferzones met toegankelijke natuur- en recreatiegebieden.
- **De landbouw extensiveren en een omslag naar kringlooplandbouw.** Voornamelijk rond stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden is deze omslag hard nodig. De provincie ondersteunt boeren die deze omslag willen maken. Drempels worden zoveel mogelijk weggenomen.
- **Landbouwgrond afwaarderen.** Rondom Natura 2000-gebieden worden boeren geholpen door het afwaarderen van gronden: dan worden beperkingen opgelegd voor het gebruiken van de grond. Het uitgangspunt hierbij is dat de grond in het bezit blijft van de boer, en het gebruik van kringlooplandbouw wordt bevorderd. Omdat er beperkingen worden opgelegd voor het gebruiken van de grond, vindt een financiële compensatie plaats. Zo krijgt de boer (financiële) ademruimte, de grond krijgt een nieuwe bestemming, en de natuur gaat erop vooruit omdat stikstofvermindering één van de eisen is.
- **Actief grondbeleid.** De provincie gebruikt hun voorkeursrecht om landbouwgronden aan te kopen. Ze geeft deze weer in pacht uit onder voorwaarden van duurzaam en natuurinclusief agrarisch gebruik. Zo bevordert de provincie extensivering en eventueel bedrijfsverplaatsing.
- **Bijzondere initiatieven voor voedselproductie in combinatie met natuurherstel ondersteunen.** Initiatieven die in eerste instantie niet rendabel zijn, maar op de langere termijn een positieve meerwaarde leveren aan herstel van bodemleven, flora en fauna, zoals voedselbossen, worden actief ondersteund, bijvoorbeeld via aangepaste pachtbedragen.

Hoe willen we de ruimte gebruiken?

Ruimte voor natuur, recreatie en dieren

Over 50 jaar is natuur overal in de provincie te vinden. Er is ruimte voor natuur waar dat nodig is en gecombineerd met andere belangen waar dat kan. Een omgeving met overal natuur helpt mensen ontspannen, biedt de kans voor unieke dieren en planten om te floreren én kan bijdragen aan de economische waarde van onze provincie. Ook is de natuurbescherming en -ontwikkeling gekoppeld aan onder meer klimaatimpact, woonbehoefte, recreatie en verduurzaming van landbouw. Daardoor verdwijnen op termijn de scherpe lijnen tussen deze verschillende ruimtevragers. De biodiversiteit kan zich in de provincie ongestoord ontwikkelen.

Natuurinclusieve samenleving

Het geschetste toekomstbeeld is nog ver weg: een groot deel van de Zuid-Hollandse natuur verkeert op dit moment in slechte staat. Zuid-Holland is een provincie waar vele belangen om ruimte vragen. Om de natuur te herstellen, te behouden en te beschermen moeten keuzes worden gemaakt. We kiezen ervoor om de al bestaande beschermde natuurgebieden in goede staat te krijgen, sterker te beschermen en verslechtering van natuur tegen te gaan.

Het is duidelijk dat voor de ontwikkeling van natuur en recreatie in en om de stad andere maatregelen nodig zijn dan voor het beschermen van een weidevogelgebied of een Natura 2000-gebied. Maar overal staat centraal dat mens en natuur weer in evenwicht met elkaar moeten komen (zie ook de paragraaf 'groen bouwen en wonen').

D66 wil:

- **Vrijkomend budget inzetten voor natuur.** De provinciale middelen die verantwoord extra kunnen worden ingezet, toevoegen aan het budget van de gebiedsgerichte aanpak, bijvoorbeeld om het NatuurNetwerk Nederland (NNN) uit te breiden, zodat gaten in het NNN kunnen worden gedicht.
- **Economisch medegebruik.** Waar mogelijk zetten we in nieuwe natuur- en recreatiegebieden in op economisch medegebruik. Agrariërs kunnen hier bijvoorbeeld duurzame (neven)activiteiten ontwikkelen en horeca en recreatiebedrijven moeten hier een plek kunnen krijgen.
- **Verbindingen realiseren samen met gemeenten.** Door gemeenten meer ruimte te geven om in regionale afstemming ruimtelijke functies uit te wisselen (bijvoorbeeld: de ene gemeente doet meer aan woningbouw, en de andere gemeente doet meer aan natuur), maken we het mogelijk om de broodnodige natuurverbindingen tot stand te brengen.
- **Natuur in onderwijs.** De waarde van natuur en hoe we daarmee moeten omgaan, moet in het onderwijssysteem terugkomen. Daarvoor lobbyt de provincie bij de medeoverheden.

Versterken van de natuur

Bufferzones worden ontwikkeld rond Natura 2000-gebieden om te voorkomen dat daar alsnog stikstofuitstoot of licht- en geluidsoverlast zorgt voor verslechtering van de natuur. Uitlopers van deze bufferzones lopen door tot in de dorpen, steden en bedrijventerreinen zodat de natuur overal haar

meerwaarde kan laten gelden en mensen kunnen genieten van de natuur (zie ook paragraaf 'recreatie met plezier en natuur').

D66 wil:

- **NNN verstevigen en beschermen.** Het provinciale planologische instrumentarium actief inzetten om het Natuurnetwerk Nederland in bestemmingsplannen in te bedden. We maken compensatie voor het verdwijnen van NNN een harde eis om de gaten in het NNN te vullen.
- **Handhaving in natuurgebieden verbeteren.** Zo verminderen we overlast en borgen we dat bedrijven de gebieden niet zwaarder belasten dan toegestaan.
- **Natura 2000-gebieden extra beschermen** door een versterkt beheers- en beschermingsregime. Dit kan tot gevolg hebben dat recreatie minder ruimte krijgt in Natura 2000-gebieden.
- **Ecoducten.** In Zuid-Holland lopen dwars door ecologische groenstructuren voor dieren onneembare wegen. Denk aan de N14 en de A4. We willen een inventarisatie van deze onneembare barrières, en ecoducten aanleggen om gebieden met elkaar te verbinden.
- **Licht- en geluidsoverlast verminderen.** Met name in bestaande Natura 2000-gebieden, maar ook in de nieuw te ontwikkelen natuur- en recreatiegebieden, wordt actief ingezet op het verminderen van licht- en geluidsoverlast om de natuur te ontzien.
- **Emissievrije zones inrichten.** Waar nodig worden gebieden aangewezen in Natura 2000-gebieden, waar voertuigen met een verbrandingsmotor niet meer mogen komen.
- **Kust als natuurgebied.** De Zuid-Hollandse kuststrook met de stranden, duinen en binnenduinrandzone krijgt de hoofdfunctie natuur, en wordt als zodoende beschermd.
- **Niet bouwen aan de kust.** Nieuwe bebouwing en bouwwerken, die niet vereist zijn voor de kustdefensie worden geweerd op plekken waar de natuur in het geding komt.

Natuur & dieren(welzijn)

Wilde dieren moeten zich zo vrij mogelijk kunnen bewegen tussen en in natuurgebieden. Wildbeheer in natuurgebieden kan nodig zijn wanneer dieren onnodig lijden, zoals bij overpopulatie waardoor dieren zonder ingrijpen verhongeren in de winter. Voor plezierjacht zonder ecologische meerwaarde is geen ruimte in de provincie. Jacht is een middel om onevenredige schade te voorkomen of populaties te beheren als deze een risico opleveren voor zichzelf, de natuur of onze samenleving.

D66 wil:

- **Dieren en planten een plek geven in de besluitvorming.** Zij hebben een eigen belang om aanwezig te zijn in een gebied. Dat belang moet volwaardig meegenomen worden in afwegingen en besluitvorming.
- **De faunaschadeverzekering hervormen.** De compensatie is bedoeld voor uitzonderlijke en schrijnende situaties en wordt nu te veel gebruikt. Met preventieve methoden worden de schadegevallen teruggebracht.
- **Aanvalsplan Grutto en Actieplan Boerenlandvogels versterken.** Om de populatie van weidevogels te helpen en de kwaliteit van hun leefgebieden te verbeteren, wordt de uitvoering van beide plannen versterkt en versneld aangepakt en wordt hiervoor geld vrijgemaakt.
- **Handhaven op het verbod op jacht op dieren op de rode lijst.** Dieren op de rode lijst van bedreigde dieren in Nederland worden niet bejaagd. Hierop wordt versterkt gehandhaafd.

- **Heggen en bossages aanleggen.** Vooral akkerbouwgebieden zijn vaak kaal en bieden weinig ruimte aan vogels. Tegelijkertijd hebben deze gebieden te maken met verdroging en erosie. Om beide problemen aan te pakken, streven we naar grootschalige omheining van akkerbouwgebieden met heggen en bossages waar mogelijk.
- **Natuurlijke bestuivers en ongediertebestrijders stimuleren.** We zetten in op vermindering van niet-duurzame manieren van ongediertebestrijding, door natuurlijke bestuivers en ongediertebestrijders te stimuleren.
- **Bijdrage opvang wilde dieren.** De provincie draagt structureel en kostendekkend bij aan de opvang van wilde dieren.

Cultuur en Recreatie

Over 50 jaar is het nog steeds mogelijk te recreëren in al het natuurschoon dat onze provincie biedt en is er een bloeiende kunst- en cultuursector met een breed aanbod. Met haar kustlijn, erfgoed en bruisende steden leent onze provincie hier bij uitstek voor. We willen daarom op een duurzame manier met onze omgeving en onze kunst- en cultuursector omgaan. De kunst- en cultuursector is van groot belang voor de regionale economie en provinciale aantrekkelijkheid. De culturele en creatieve sector slaat bruggen naar onder andere onderwijs en het sociale domein, heeft daarmee een preventieve rol en draagt bij aan de fysieke en sociale veiligheid van (kwetsbare) inwoners. Ook dit willen we op een toekomstbestendige manier behouden voor volgende generaties.

Recreatie met plezier en natuur

Het is druk in Zuid-Holland. Dit legt een groot beslag op de toch al schaarse ruimte die we voor landbouw, economie en bedrijf, natuur, cultuur en ook recreatie willen gebruiken. Dat sluit elkaar niet uit: wij kijken creatief naar meervoudig gebruik van ruimte. Want waarom niet wandelen over grond van de boer, of fietsen in een natuurgebied? Zuid-Holland heeft van alle provincies het minste groen per inwoner. Dat moet veranderen. Niet alleen de hoeveelheid, ook de kwaliteit van de bestaande natuur voor recreatie moet omhoog (zie ook paragraaf 'Versterken van de natuur'). Meer biodiversiteit is niet alleen goed voor bodem, ecosysteem, plant en dier, maar ook voor de mens. Een zesde van de oppervlakte van Zuid-Holland bestaat uit water. Dat betekent dat er veel gerecreëerd wordt op en rond het water. Goede waterkwaliteit is essentieel hiervoor (zie paragraaf 'Water').

D66 wil:

- **Agrotoerisme stimuleren.** We inventariseren wensen en kansen voor agrotoerisme in Zuid-Holland en werken die uit.
- **Agrarisch gebied ontsluiten voor recreatief gebruik.** Bijvoorbeeld door wandelingen door weilanden te realiseren. Deze functie kan worden gekoppeld aan nieuwe verdienmodellen voor agrariërs.
- **Recreatiemogelijkheden promoten.** De provincie blijft inzetten op de (digitale) promotie van wandel- en fietsroutes.
- **Samenwerken met Waterschappen.** De provincie moet veel sterker dan voorheen inzetten op méér samenwerking met de Waterschappen, vooral op het terrein van educatie, praktische voorlichting (anti-verstening, vergroening en verblauwing) en voorbeeldprojecten.
- **Twee keer zoveel groen.** Op de lange termijn willen we de beschikbare vierkante kilometers natuur per inwoner vergroten
- **Meer nieuwe, groene recreatiegebieden.** Hiermee vermindert de druk op kwetsbare Natura 2000-gebieden en krijgen mensen meer ruimte voor openluchtrecreatie. De provincie voert sterke regie op realisatie van meer natuur- en recreatiegebieden op basis van regionale recreatievisies.
- **Stilterecreatie in Natura 2000-gebieden.** Doordat sporten en spelen in nieuwe recreatiegebieden mogelijk wordt, kan de natuur in Natura 2000-gebieden meer rust krijgen. Ze blijven toegankelijk voor rustzoekers en natuurliefhebbers, maar auto's worden geweerd en gebieden zijn alleen toegankelijk tussen zonsopgang en zonsondergang. Tijdens de broedperiodes worden fiets- en wandelpaden eventueel tijdelijk afgesloten.

- **Beter beheer natuur- en recreatiegebieden.** De provincie stelt voldoende en structurele middelen ter beschikking voor het beheer van natuur- en recreatiegebieden door de natuur- en recreatieschappen.

Kunst en cultuur

Kunst en cultuur houdt ons een spiegel voor – het inspireert, ontroert, vermaakt en verbindt mensen. We hechten veel waarde aan de ontwikkeling van het creatief vermogen van de Zuid-Hollanders. Dat draagt bij aan een vitale provincie waar bewoners doen, meedoen en ertoe doen. Kunst en cultuur heeft een grote verbindende en preventieve rol in het leven van haar inwoners. Het samen bezoeken van een film, samen zingen tijdens een koorrepetitie, creatieve talenten ontdekken of door middel van creativiteit een manier vinden om je gevoelens te kunnen uiten, vraagt om een kunst- en cultuursector die klaarstaat om dit te kunnen bieden. Ook speelt kunst en cultuur een cruciale rol in de economie. Festivals, culturele instellingen en evenementen dragen bij aan de aantrekkelijkheid van de provincie: voor eigen bewoners en toeristen van buiten de provincie. Dit draagt bij aan drukbezochte hotels, florerende horeca en detailhandel en daarmee aantrekkelijke steden waar het goed vertoeven is.

D66 wil:

- **Investeren in cultuur.** We willen de achterstandspositie ten opzichte van andere provincies in termen van investeringen per inwoner inhalen. Alle provinciale instellingen krijgen meer financiering.
- **Investeren in een diversiteit aan kunst en cultuur.** We willen dat investeringen in cultureel diverse kunst, bijvoorbeeld kunst uit het Caribisch gebied, andere voormalige Nederlandse koloniën, Turkije en Marokko, wordt gestimuleerd.
- **Investering via gemeenten met een centrumfunctie.** We stellen extra middelen beschikbaar aan gemeenten met een centrumfunctie om hen te ondersteunen in de exploitatiekosten van voorzieningen die door een bredere groep van Zuid-Hollanders wordt gebruikt.
- **Impulsgelden-regeling opzetten.** Door het bieden van tijdelijke ondersteuning voor projecten van diverse organisatoren (kunst- of culture instellingen, maatschappelijke organisaties, onderwijs), wordt de Zuid-Hollandse culturele sector versterkt.
- **Cultuuronderwijs en sociaal beleid versterken.** We zorgen dat over ons cultureel erfgoed voldoende educatieve elementen worden ontwikkeld voor primair onderwijs en voortgezet onderwijs om onze geschiedenis levend te houden. Daarvoor hebben we extra aandacht voor kinderen in een moeilijke sociale- en achterstandssituatie via Kunstgebouw.
- **1% regeling invoeren.** De regeling dat er bij grote investeringen 1% van het budget aan kunst moet worden besteed, gaan we weer invoeren. Dat is goed voor onze buitenruimte, leefbaarheid en het stimuleren van kunstenaars.
- **Collectieve promotie van kunst- en cultuuraanbod.** We ondersteunen de sector door middel van collectieve promotie van kunst- en cultuuraanbod gericht op bewoners van de provincie Zuid-Holland én het aanjagen van cultureel toerisme.
- **Kansengelijkheid voor kunstenaars.** We streven naar kansengelijkheid voor alle kunstenaars, ook de cultureel diverse kunstenaars en de kunstenaars met een beperking.

Cultureel erfgoed

Zuid-Holland heeft een rijke geschiedenis, en dat is te zien aan de manier waarop ons landschap zich heeft ontwikkeld en aan de vele monumenten en musea die onze provincie telt. Wij vinden het belangrijk dat het culturele erfgoed in onze provincie goed wordt onderhouden, goed wordt beschermd en zoveel als mogelijk toegankelijk is voor iedereen die hiervan wil genieten. Wij vinden dat de provincie dit moet bewaken en, waar dit noodzakelijk is, ondersteunen. Daarnaast is het van belang dat de provincie ervoor zorgt dat erfgoed mee wordt genomen aan de voorkant van landschapsontwikkelingen en ontwikkeling van de gebouwde omgeving. Zo blijft ons erfgoed toekomstbestendig en op een duurzame manier behouden.

D66 wil:

- **Erfgoedhuis behouden.** Het Erfgoedhuis Zuid-Holland op lange termijn behouden zodat zij haar taak als kennis- en netwerkpunt voor erfgoed in Zuid-Holland goed in staat is te vervullen, met in het bijzonder haar coördinerende rol richting gemeenten.
- **Erfgoedtafels behouden.** Onze erfgoedtafels - bestaand uit belanghebbenden zoals overheden, eigenaren van monumenten en musea - hebben een belangrijke rol bij het vaststellen van het maatregelenpakket erfgoedlijnen, een lijst met projecten die in aanmerking komen voor een investeringsprogramma. Daarnaast stimuleren we de erfgoedtafels actief op zoek te gaan naar onbenutte kansen, met name op de het gebied van duurzaamheid, rampenbestrijding en klimaatadaptatie.
- **Erfgoedlijnen herijken.** Toetsen of de huidige erfgoedlijnen aansluiten bij de brede diversiteit aan erfgoed dat de provincie Zuid-Holland te bieden heeft – waaronder het erfgoed onder water – en indien nodig de huidige erfgoedlijnen herijken en bijbehorende subsidieregelingen actualiseren. We voegen immaterieel erfgoed, waaronder kwetsbare oude ambachten, toe aan het erfgoedlijnenbeleid.
- **Waterprojecten behouden.** We zetten in op een langetermijnplanning om het culturele erfgoed dat door droogvallende rivieren wordt bedreigd te beschermen.
- **Het erfgoed digitaal ontsluiten.** Zodat ons erfgoed ook online te bezoeken is. Hiermee vergroten we het bereik van de erfgoedlijnen.
- **Provinciale Monumenten.** We willen een verkenning naar het aanwijzen van provinciale monumenten in Zuid-Holland.
- **Koloniaal erfgoed toevoegen aan de erfgoedlijnen.** Koloniaal Erfgoed nadrukkelijker toevoegen aan de erfgoedlijnen van de Provincie Zuid-Holland.

Bibliotheken

Bibliotheken moeten alle zeilen bijzetten om overeind te blijven in een snel veranderende digitale wereld. Veel bibliotheken maken de transitie door van de oorspronkelijke boeken-bibliotheek naar een veelzijdige maatschappelijke bibliotheek waar thema's als geletterdheid, digitale inclusie en een leven lang leren de koers bepalen. De bibliotheek wordt de huiskamer van de stad waar ontmoeting centraal staat. Ook landelijke concepten als de bibliotheek op school vinden steeds meer hun plek in dorp of stad. In praktijk zijn beleid en financiering vooral aan de gemeentes, met daarin vaak grote verschillen. Veel bibliotheken staan financieel onder druk om de gevraagde dienstverlening uit te kunnen voeren. Daarnaast worden ook landelijk gefinancierde opdrachten bij de bibliotheek neergelegd, zoals het informatiepunt digitale overheid. We pleiten voor méér uniformiteit en regionale en interprovinciale samenwerkingen.

D66 wil:

- **Goede bereikbaarheid.** Per gemeente met 30.000 inwoners moet een goed bereikbaar filiaal van een openbare bibliotheek bestaan, met alle faciliteiten die daar vandaag de dag bij horen. Er wordt door de provincie geïventariseerd wat de filiaaldichtheid is.
- **Maatwerk voor bibliotheken.** Er komt een onderzoek naar de bibliotheekvoorzieningen in Zuid-Holland. Samen met de bibliotheken zelf en de gemeenten gaat de provincie bekijken of en zo ja hoe de bibliotheken meer maatschappelijk effect kunnen hebben. In beginsel staan centraal: cultuureducatie voor alle leeftijden, openbare nieuwsvoorziening en een niet-commerciële plek om te werken of te studeren. Afhankelijk van de lokale situatie kan een andere of extra invulling nodig zijn, zoals samenwerking met een nabijgelegen kinderopvang.
- **Provinciale ondersteuning.** De provincie blijft ruimte vrijmaken voor het ondersteunen van bibliotheken en neemt dit op in de begroting. Financiering van de bibliotheken wordt gerelateerd aan de omvang van de lokale opdracht en groeit mee met het aantal inwoners.

Wonen in Zuid-Holland

Wonen is een grondrecht. Dat is en blijft het uitgangspunt voor D66. Wonen doen we in een gezonde en groene omgeving. Binnen de randvoorwaarde van een biodivers systeem woont iedereen over 50 jaar in een woning die zo goed mogelijk past bij de gezins-, leef- en werksituatie. Van student tot gepensioneerde, voor iedereen moet er een plek zijn om te wonen. We worden een natuurinclusieve samenleving. Zuid-Holland wordt een gebalanceerde en toegankelijke provincie, met diverse maatschappelijke centra, waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Ook werken mensen zoveel mogelijk in de buurt van waar ze wonen, waardoor het woon-werkverkeer drastisch afneemt. Dat betekent dat er een logische inrichting van de leefomgeving is, niet enkel gebaseerd op hoe het ooit is ontstaan maar juist op de wensen van de inwoners van Zuid-Holland.

Groen wonen en bouwen

We willen in Zuid-Holland wonen in steden en dorpen die aangenaam zijn voor de mens en de natuur. Tussen steden komt meer groen, in de steden en dorpen ook. Een gebrek aan groen veroorzaakt hittestress en gezondheidsproblemen. Door schaduw van bomen en groene daken blijft de stad koeler en daardoor blijven mensen gezonder en actiever. Ook leven we in balans met water. Ruimte voor groen en blauw reguleert de temperatuur, maakt plaats voor dieren en vermindert de kans op wateroverlast. In de komende jaren moeten we de nieuwbouw en bestaande bouw daarop inrichten. De inrichting van de publieke ruimte moet integraal benaderd worden, zodat hitte-eilanden worden voorkomen. Bij de inrichting van de publieke ruimte speelt de impact van en op het klimaat een belangrijke rol.

D66 wil:

- **Niet bouwen in natuurgebieden.** Deze natuurgebieden willen we beter beschermen en versterken (zie paragraaf 'Versterken van de natuur').
- **Nieuwe gebouwen binnen de bebouwde kom.** We gaan eerst bestaande kernen nabij OV-knooppunten verdichten, voor wordt nagedacht over bouwen buiten de bebouwde kom.
- **Een groene ring (*corridor*) om steden.** Dit doen we in samenwerking met de gemeenten. We ontwikkelen natuur en water vanuit de stad naar natuur- en recreatiegebied buiten de stad.
- **Bouwen met duurzame materialen.** Bij het verlenen van vergunningen wordt een eis op over het gebruik van duurzame en circulaire materialen opgenomen.
- **Groen bouwen.** De provincie staat alleen nieuwe bouwprojecten buiten de bebouwde kom toe, op de voorwaarde dat na afronding van het project de biodiversiteit is toegenomen. Ook hanteren we een streven bij vergunningverlening: ten minste één hectare groen per buurt. Dat is de norm van de Wereldgezondheidsorganisatie.
- **Klimaatadaptief bouwen.** Dat betekent dat de bodem (bijvoorbeeld de stevigheid van de bodem) en het water (bijvoorbeeld overstromingsrisico) nadrukkelijk meegenomen moeten worden in de bouwplannen (zie ook hoofdstuk 'Natuurlijk systeem'). Hiervoor nemen we regels op in onze omgevingsverordening en instructieregels voor gemeentelijke omgevingsplannen.
- **Het aanplanten van bomen stimuleren in wijken die weinig groen kennen.** De komende vier jaar realiseert de provincie een actieplan waarbij bomen op grote schaal worden aangeplant, asfalt wordt vervangen door alternatieve verharding en binnenterreinen van huizenblokken worden vergroend in samenwerking met bewoners.

- **Coöperatieve bouw faciliteren.** Zodat groepen mensen gezamenlijk een bouwproject kunnen aanvangen dat aan ieders wensen voldoet en past in de omgeving. Daarom opent de provincie een loket om gemeenten te ondersteunen bij het faciliteren van coöperatieve bouw.
- **Wateroverlast aanpakken.** In samenwerking met waterschappen realiseren we een actieplan wateropvang. Dit plan ziet op vergroenen van parkeerplaatsen, de aanleg van wadi's (greppels in de stad waarin regenwater wordt vastgehouden), wateropslagplekken en het aanleggen van waterbuffers onder de grond (zie ook paragraaf 'Water').
- **Ruimte geven aan wonen op water.** Om gebruik te maken van de ruimte die het water biedt in samenhang met de natuur. De provincie Zuid-Holland creëert hiervoor experimenteerruimte.

Gebouwen willen we voorzien van duurzame energie. Op welke manier we dat doen, staat in het hoofdstuk 'Energie in transitie'.

Een toegankelijke provincie met voldoende betaalbare woningen

De provincie Zuid-Holland kan voor iedereen een aangenaam thuis zijn, maar voor kwetsbaren, zoals mensen met een beperking, is een toegankelijke woning vinden vaak lastiger. Ook andere kwetsbare groepen, zoals studenten en starters, verdienen een plek in Zuid-Holland. Bij nieuwbouw wordt de verhouding van woonsegmenten gelijkwaardiger tussen sociaal, middensegment en hoger segment.

D66 wil:

- **Meer betaalbare woningen.** In het jaar 2030 hebben we 230.000 extra (duurzame) woningen gerealiseerd, waarvan 60% in het segment sociale huurwoning of middenhuur. De provincie maakt daarvoor een stimuleringsplan betaalbaar wonen, samen met gemeenten, woonregio's en coöperaties.
- **30% sociale huur in iedere gemeente.** De provincie stuurt bij onder andere in het kader van de regionale woonagenda's en bijvoorbeeld rond het toekennen van subsidies om minimaal 30% sociale huur in iedere gemeente bereiken.
- **De Knelpuntenpot continueren.** Daarmee worden gemeenten ondersteund om bovenregionale bouwprojecten die gericht zijn op kwetsbare groepen versneld te realiseren.
- **Recreatiewoningen alleen gebruiken om te recreëren.** We staan niet toe dat nog meer mensen dan nu permanent in recreatiewoningen verblijven.
- **Ook niet-bewoners laten meepraten over de bouw en verduurzaming van woningen.** Dat doen we door participatiemomenten en -processen te organiseren, niet alleen voor huidige bewoners, maar ook met de potentiële bewoners.
- **Ruimte reserveren bij de bouw van nieuwe woonwijken, voor OV-knooppunten.** Te denken valt aan een extra station bij een nieuw te realiseren dorp of wijk, zoals bij Gouda.
- **Toegankelijke woningen die goed bereikbaar zijn realiseren.** Ook met bijvoorbeeld een rolstoel of scootmobiel moeten deze goed bereikbaar zijn. Om knelpunten op te lossen stelt de provincie een coördinator aan die plekken waar problemen zijn signaleert en met de verantwoordelijke gemeente in gesprek gaat om de toegankelijkheid te borgen.

Wat is daarvoor nodig?

Landbouw

Over 50 jaar is onze provincie een toonaangevend voorbeeld van innovatieve, duurzame en natuurinclusieve landbouw en veeteelt. De boeren werken in harmonie mét de natuur, het water en de bodem. De cultuurlandschappen zijn mooier dan ooit. Langs de rivieren heeft het water meer ruimte gekregen in combinatie met duurzame akkerbouw en fruitteelt. De glastuinbouw is een gesloten en energieneutraal systeem geworden dat wordt omringd door schoon water. Zo kan Zuid-Holland er uit zien als we de omslag naar duurzame landbouw durven te maken.

Natuurinclusieve kringlooplandbouw

Natuurherstel is niet vrijblijvend, we weten wat er nodig is en dat gaan we doen. Daarom zet D66 in op de omslag naar een natuurinclusieve kringlooplandbouw. Daar wordt optimaal gebruik gemaakt van aanwezige ecosystemen en zijn er zo min mogelijk negatieve effecten op natuur en leefomgeving. De landbouw maakt minder gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen en (kunst)meststoffen en benut reststromen maximaal (kringlooplandbouw). Dit gaat samen met extensivering en verbreding van het verdienmodel. Zo wordt ook invulleng gegeven aan de stikstofopgave (zie paragraaf 'Stikstof'). De maatschappij profiteert van ecosysteemdiensten, meer biodiversiteit en rijkere landschappen en zal daar ook de boer voor moeten belonen. Want ons buitengebied wordt beheerd, er wordt gezorgd voor het opslaan van zoet water en voor een aantrekkelijk, vaak eeuwen oud cultuurlandschap dat ook leefgebied is voor vele soorten planten en dieren.

D66 wil:

- **Natuurinclusieve kringlooplandbouw.** Daarom wordt in de provincie vol ingezet op deze omslag. In omgevingsvisies, -plannen en -verordeningen staat kringlooplandbouw centraal en de provincie helpt gemeenten om ook deze visie waar te maken. In het vergeven van vergunningen stuurt de provincie op natuur, dierenwelzijn, milieu, overlast en volksgezondheid om extensivering meer ruimte te geven, ook in de vorm van de teelt van groente en fruit.
- **Bestaande extensieve kringlooplandbouwbedrijven betrekken.** De omslag naar een andere vorm van landbouw is niet makkelijk. Met een goede samenwerking met bestaande extensieve kringlooplandbouwbedrijven die de gronden rondom Natura 2000-gebieden natuurinclusief beheren wordt het makkelijker om nieuwe collega's te helpen.
- **Belemmeringen voor verduurzaming wegnemen.** Wanneer ruimtelijk beleid in de weg zit van verduurzaming wordt gekeken of experimenteerruimte uitkomst biedt zodat boeren toch verder kunnen met de verduurzaming van hun bedrijf.
- **Onafhankelijke adviseur voor boeren.** Er moet een onafhankelijke erfbetreder komen die boeren op aanvraag kan helpen met verduurzaming en algemene bedrijfsvoering. De boer moet in roerige tijden aan de keukentafel onafhankelijk advies kunnen krijgen over welk onderwerp dan ook.
- **Duurzaam pachtbeleid.** De provincie stelt gebruikerseisen op pachtgrond in beheer van de provincie om kringlooplandbouw te bevorderen.

- **Ruimte voor de jonge ondernemer.** Wanneer een ondernemer stopt met zijn bedrijf kan de provincie zorgen dat op deze grond een groep jonge, duurzame agrarische ondernemers kunnen beginnen die werken aan kringlooplandbouw.

Duurzame verdienmodellen voor de boer

Op het boerenerf komt alles samen. Niet alleen moeten boeren een redelijke boterham verdienen, zij hebben ook nog eens te maken met natuur- en landschapsbeheer, gezond houden van de bodem, inspelen op klimaatverandering en nog vele andere uitdagingen. We kunnen boeren enkel vragen die rol te vervullen als ze in staat worden gesteld hiervan te kunnen leven. Daarom zijn duurzame verdienmodellen die dit alles samenbrengen ontzettend belangrijk.

D66 wil:

- **Financieringssysteem voor kringlooplandbouw.** Samen met de Rijksoverheid en andere partijen wordt een financieringssysteem opgezet. Boeren worden geholpen om over te stappen op een duurzame manier van landbouw en tegelijkertijd beloond voor het vasthouden van broeikasgassen, het tegengaan van bodemdaling en het leveren van ecosysteemdiensten.
- **Nieuwe verdienmodellen voor agrariërs.** Recreatief gebruik van landbouwgrond (bijvoorbeeld de aanwezigheid van wandel- en fietspaden) kan agrariërs extra inkomen geven.
- **(Regionale) afzetmarkten stimuleren voor kringlooplandbouw.** Bedrijven die willen extensiveren worden geholpen om een goede (regionale) afzetmarkt voor hun producten te vinden, waarbij een structurele vergoedingen wordt gegeven als onderdeel van een breder en duurzamer verdienmodel. Denk daarbij aan diensten voor natuur- en landschapsbeheer.

Glastuinbouw en sierteelt

Zuid-Holland heeft een tuinbouwsector die op gebied van innovatie en efficiëntie wereldtop is. Daar is D66 trots op. De innovatieve tuinclusters bevinden zich in Westland/Oostland, Nieuwkoop (glas), Bollenstreek en Boskoop en omstreken (buitenteelt). Deze 'Greenports' clustering heeft economische, logistieke en innovatieve voordelen. Helaas is de impact op de omgeving nog te groot, zoals door het hoge gasverbruik, negatief effect op de waterkwaliteit, lichtvervuiling, extra verkeer door transporten, problemen bij de huisvesting van arbeidsmigranten (glastuinbouw) en bestrijdingsmiddelen (buitenteelt).

Efficiënt, milieuvriendelijk en met weinig water gezond voedsel produceren in een stedelijke omgeving zal één van de grote uitdagingen voor de wereld zijn in de 21e eeuw en dit probleem kan in Zuid-Holland opgelost worden. Hierbij zijn schoon water en duurzame productie leidend.

Op zandgronden gaat de bollenteelt gepaard met uitputting van de bodem en zorgelijke concentraties van chemische verontreiniging in het oppervlaktewater (zie paragraaf 'Water'). Er moet evenwicht komen tussen het beleven van de natuur en het voorkomen van verstoring van dieren en planten (zie hoofdstuk 'Ruimte voor natuur, recreatie en dieren').

D66 wil:

- **Geen uitzonderingen meer voor de glastuinbouw.** Op dit moment wordt er nog veel vervuild water geloosd door een aantal bedrijven in de glastuinbouwsector. De handhaving hierop is beperkt. Het is klaar met een oogje toeknijpen, vervuilers worden hard aangepakt.
- **De glastuinbouw ondersteunen bij haar rol in de energietransitie.** We stimuleren het afnemen van restwarmte uit de haven en ondersteunende ontwikkeling van Geothermie. De glastuinbouw kan warmte en energie bufferen om weer uit te geven aan het stedelijk gebied. Hiermee kan de glastuinbouw van grote toegevoegde waarde worden voor de energietransitie.
- **Energie- en klimaatneutrale glastuinbouw.** We willen uiterlijk in 2040 een energie- en klimaatneutrale glastuinbouwsector. Dat kunnen we onder meer bereiken door initiatieven te ondersteunen zoals de warmterotonde en het gebruik van aardwarmte (zie hoofdstuk 'Energie in transitie'). Ook zal verder geëxperimenteerd moeten worden met bijvoorbeeld koude teelt en gesloten kassen.
- **Een goede slaapplek voor arbeidsmigranten.** Er komt een onderzoek in hoeverre gemeenten die tekort schieten in de huisvesting van arbeidsmigranten gekort kunnen worden in provinciale subsidies. Verder gaat de provincie samen met gemeenten onderzoeken wat de precieze opgave rondom arbeidsmigranten is.
- **Gecertificeerde huisvesting voor arbeidsmigranten wordt de norm.** Er komen integrale afspraken met de gemeenten over huisvesting, waarbij gecertificeerde huisvesting de norm is.
- **De hectarenorm loslaten.** Hierdoor wordt de provincie weer flexibel met stukken grond die wel bestemd zijn voor glastuinbouw, maar feitelijk niet gebruikt worden. Zo komt er meer ruimte voor transformatie en herstructurering van glasgebieden die economisch verouderd zijn. Dit gaat vaak om kleine stukken grond. De kritieke massa van het tuinbouwcluster komt hierdoor niet in gevaar.
- **Lichtvervuiling tegengaan.** Bijvoorbeeld door gebruik van ledverlichting te stimuleren.
- **Transport vernieuwen.** Experimenten met andere modaliteiten ondersteunen.
- **Sierteelt verduurzamen.** Het ondersteunen van de sierboomteeltsector in Zuid-Holland om de transitie te maken naar een klimaatneutrale bedrijfstak, die voldoet aan de normen van de Kaderrichtlijn Water.

Mobiliteit: toegankelijk en duurzaam

Over 50 jaar reizen we met een hoogwaardig, klimaatneutraal en inclusief openbaar vervoer. Vanaf elke woning in de provincie is een OV-opstappunt binnen vijftien minuten te bereiken en alle voorzieningen (ziekenhuis, politiebureau, gemeentekantoor, etc.) zijn daarmee binnen vijftien minuten te bereiken. We gebruiken zo min mogelijk energie bij transport. Lukt dat niet via het spoor of het water, dan vervoeren we ons met zelfrijdende elektrische auto's of over snelfietspaden. Net als nu houden we een open blik over de grens, naar de rest van Europa en de wereld. Met vakantie, of voor zakenreizen, is de trein het beste alternatief. Rotterdam-The Hague Airport heeft plaatsgemaakt voor een duurzame woonwijk.

Verduurzaming van vervoer

Het grootste deel van de uitgaven aan mobiliteit gaan nu nog naar de instandhouding en groei van ouderwetse automobilititeit, terwijl we een transitie willen maken naar duurzame mobiliteit. De fiets krijgt voorrang in plannen op het openbaar vervoer en het openbaar vervoer op de auto. Als er dan toch geïnvesteerd moet worden in automobilititeit, dan duurzaam. Kortom: het vervoer van mensen en van goederen vindt plaats op een zo duurzaam mogelijke manier. We willen dat we ons in 2035 uitstootvrij vervoeren.

D66 wil:

- **Ruimte voor ritten.** In elk dorp en in elke stad moet het mogelijk zijn om autobezit en autogebruik te vervangen met platformmobiliteit. Het gaat dan om digitale platforms die duurzame vervoersdiensten aanbieden op rit-basis, bijvoorbeeld met elektrische deelauto's. Geen roestende auto voor de deur maar een rit in de buurt. Samen met gemeenten maakt de provincie de vestiging en uitbreiding van duurzame platformdiensten mogelijk.
- **Transparante investeringen in mobiliteit.** Om een goede afweging te kunnen maken tussen mobiliteitsprojecten maakt het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur inzichtelijk wat de effecten zijn op mens en milieu. Hiervoor hanteert de provincie bij elk project dezelfde afwegingscriteria en effectrapportage.
- **Verdubbeling van het aantal laadpalen langs de provinciale wegen.** Zodat de elektrische auto en vrachtwagen de norm kunnen worden. Slim laden wordt de norm.
- **Intensivering van elektrisch (openbaar) transport naar drukke werkplekken.** Zoals de Rotterdamse haven zodat dit beter bereikbaar wordt voor de werknemers. Ook zal er gekeken worden waar het nodig is om het OV eerder te laten rijden, om zo vervoersarmoede te bestrijden.

Investeren in hoogwaardig en inclusief openbaar vervoer

Het openbaar vervoer moet toegankelijk zijn voor iedereen, zodat iedereen in Zuid-Holland kan participeren in de maatschappij. We dringen aan op een dienstregeling die hieraan bijdraagt zodat reizigers zo kort mogelijk hoeven te wachten op hun volgende bus, tram, of metro.

D66 wil:

- **Een 15-minuten provincie.** We breiden OV-verbindingen uit in de landelijke gebieden, zodat elke woning in de provincie op maximaal vijftien minuten lopen (ongeveer 1 km) is van een

OV-opstappunt. Voorzieningen zijn (van-deur-tot-deur) te bereiken door maximaal een uur reizen met het OV.

- **Duurzaam OV.** Bij aanbestedingen voor openbaar vervoer geldt de harde eis dat dit emissievrij is (zoals waterstofbussen of trams en metro's).
- **Toegankelijk OV.** Een andere eis in de aanbesteding is dat het OV toegankelijk is voor iedereen, daar wordt bij elke op- en overstap op gecontroleerd en indien nodig, aangedrongen op aanpassingen. Inwoners van Zuid-Holland met een beperking moeten in staat zijn zich voor werk en recreatie makkelijk te verplaatsen. De fietspaden dienen breed genoeg te zijn, zodat mensen met een scootmobiel hier ook gebruik van kunnen maken.
- **Knelpunten aanpakken op het spoor.** We pakken samen met de NS en ProRail knelpunten aan op het spoor om de trein aantrekkelijker te maken dan de auto op trajecten tussen steden.
- **Meer P&R-gebieden aan de randen van steden.** Dit zodat bewoners de auto kunnen laten staan en met het OV de stad in kunnen. Er is op deze plekken ook voldoende ruimte om de fiets neer te zetten.
- **Dubbelspoor tussen Leiden, Alphen aan den Rijn en Utrecht** als blijkt dat dit mogelijk is voor de bodem. Hiervoor lobbyt de provincie samen met betrokken gemeenten bij de Rijksoverheid.

Ruim baan voor de fiets

Fietsen is gezond en stoot geen uitlaatgassen uit. D66 vindt dat de fiets een volwaardig alternatief moet zijn voor de auto tot afstanden van 30 kilometer en die de auto daar zoveel mogelijk vervangt. We verbeteren de aansluitingen en de veiligheid van de fietspaden, ook tussen de verschillende gemeenten en provincies. Daarom: de fietser krijgt bij ons voorrang!

D66 wil:

- **Het (snel)fietspadennetwerk uitbreiden en versterken.** Hierbij geven we voorrang aan de trajecten: Noordwijkerhout-Noordwijk-Voorhout, Lisse-Sassenheim, Zoetermeer-Rotterdam, Hellevoetsluis-Spijkenisse, Hoeksche Waard-Rotterdam en Gouda-Rotterdam.
- **De aansluiting van fietspaden op OV-punten verbeteren,** zodat men daar de fiets kan achterlaten. Daar moeten elektrische fietsen ook opgeladen kunnen worden.
- **Veilig fietsen verbeteren.** Door het wegnemen van knelpunten, waaronder menging met gemotoriseerd verkeer (denk aan kruispunten met een N-weg). De provincie zet in op programma's met gemeenten voor het leren fietsen.

Minder vliegen

Vliegtuigen stoten vervuiling uit en maken veel lawaai. Veel inwoners van onze dichtbevolkte provincie hebben hier last van. Ook worden stiltegebieden en de natuur verstoord door lawaai en vervuiling. De overlast van vliegverkeer boven Zuid-Holland neemt toe, terwijl we toe willen naar minder vliegverkeer. Andere, duurzame vervoersmiddelen moeten aantrekkelijker worden. Die transitie zetten we in. We zetten in op uitbreiding van het spoor met hoogwaardige internationale treinverbindingen zoals de Eurostar naar Londen of de nachttrein naar Wenen. Daardoor kan het aantal vluchten naar Rotterdam The Hague Airport en Schiphol stevig worden teruggedrongen, te beginnen met vakantievluchten.

D66 wil:

- **Herstel van handhaving van wet- en regelgeving in de luchtvaart.** De provincie Zuid-Holland moet haar positie aan bestuurlijke tafels rond de luchthavens Rotterdam The Hague Airport en Schiphol gebruiken om het belang van gezondheid, wonen, klimaat en natuur (in het bijzonder de stiltegebieden) te verdedigen en herstel van handhaving van natuur- en milieuwetgeving te eisen bij het bevoegd gezag en/of eigen gezag hiervoor in te zetten.
- **De provincie de schade van het vliegverkeer aan Natura 2000 gebieden in beeld brengt en bestrijdt, op basis van haar bevoegdheden ten aanzien van vergunningen en beheerplannen voor deze gebieden.**
- **Herintroductie van persoonlijke gezondheidsbeschermingsnormen voor omwonenden van luchthavens en luchtwegen,** gebaseerd op adviezen van de WHO. Deze persoonlijke normen komen in plaats van de huidige groepsnormen op aantallen gehinderden en het daaraan gekoppelde denken in primaire en secundaire banen.
- **Beëindiging van de uitzonderingspositie van de luchtvaart,** ten aanzien van rapporteren en reduceren van de uitstoot van stikstofverbindingen en broeikasgassen.
- **Verbetering van meten en berekenen van vliegtuiggeluid rondom Rotterdam The Hague Airport en Schiphol.**
- **Verbetering van het internationale spoornetwerk.** Dit kan onder andere door het optimaliseren van het gebruik van de hogesnelheidslijn door internationale treinen. Hiervoor lobbyen we bij de Rijksoverheid.
- **Toe naar sluiting van de luchthaven Rotterdam The Hague Airport met als streefdatum 2040.** Hiervoor maken we een transitieplan met alle betrokken partijen, waaronder de luchthaven, het Rijk en omliggende gemeenten.
- **Geen vakantievluchten meer vanaf de luchthaven Rotterdam The Hague Airport.** De luchthaven beperkt zich tot waartoe deze oorspronkelijk bedoeld is: zakenvluchten. Vluchten waarvoor de trein het redelijke alternatief is, moeten worden geweerd.
- **Minder nachtvluchten van en naar Schiphol.** Om de overlast en gezondheidsschade voor omwonenden van Schiphol terug te dringen lobbyen we voor het zo snel mogelijk zo ver mogelijk terugdringen van het aantal nachtvluchten op Schiphol. Een snelle halvering is een mooie eerste stap. We pleiten voor het verlagen van het toegestane aantal vluchten en voor een sterke verhoging van start- en landingstarieven in de nacht. De nachtrust van de inwoners van Zuid-Holland is belangrijker dan het verdienmodel van prijsvechters.
- **Een krimpscenario voor Schiphol.** Hierbij wordt de omvang van het vliegverkeer binnen de grenzen van gezondheid, klimaat en natuur gebracht en waarbij de bouwopgaven en energietransitie in Zuid-Holland niet door luchthavens worden beperkt. We lobbyen hiervoor aan bestuurlijke tafels en bij het Rijk.

Emissieloze schepen in de binnenvaart

Veel transport van goederen vindt plaats over het water. Dit ontlast de wegen over het land. We willen natuurlijk wel dat ook deze vorm van mobiliteit duurzamer wordt door minder uitstoot van CO₂, stikstof en fijnstof. De provincie faciliteert oplaadpunten voor walstroom. We weren vervuilende cruiseschepen uit de steden.

D66 wil:

- **Transport over het water aantrekkelijker maken.** Daarvoor passen we sluisen en bruggen aan zodat schepen minder lang hoeven te wachten. Tegelijkertijd voorkomen we dat dit leidt tot opstoppingen in de spits of laag water.
- **Schepen die dagenlang voor de kust blijven liggen tegengaan.** Hiervoor zoeken we samenwerking met het Rijk, betrokken gemeenten en de havenbedrijven om een heffing te introduceren. Deze heffing zal worden opgelegd aan de containerterminals, na overleg met het Havenbedrijf.
- **De walstroom stimuleren en faciliteren voor de binnenscheepvaart.** We willen dat alle publieke kades in Zuid-Holland walstroomfaciliteiten krijgen met een aantrekkelijk walstroom tarief, met als streefjaar 2024.
- **Varend ontgassen tegengaan.** Bij varende ontgassen lozen binnenvaartschepen ladingdampen die in laadruimte en leidingen achterblijven na het lossen. Dat is hinderlijk voor omwonenden, voor de mensen die met de stoffen werken en is belastend voor het milieu. We gaan dit tegen. We werken mee aan alternatieven, zoals ontgassingsinstallaties in de regio Rotterdam.

Economie

Over 50 jaar is de provincie Zuid-Holland nog altijd de economische motor van Nederland. Zuid-Holland combineert een gunstige ligging met bewoners met echte Hollandse ondernemingszin. Dat leidt tot succesvolle mainports zoals de Rotterdamse haven, de tuinbouw in de Greenport en de succesvolle kennishubs. Om ook in de toekomst relevant te blijven stimuleert D66 innovatie en zorgen we dat logistieke processen niet vastlopen. Dat doen we samen met inwoners, bedrijven en overheden.

Zuid-Holland: het economische motorblok van Nederland

Zuid-Holland beschikt over een uitstekende economie. Van onze unieke haven in de Rijnmond, naar de Greenport in Haaglanden tot ons kloppende Groene Hart, Zuid-Holland is dé economische motor van Nederland. In 2020 werd 21,2% van het Nederlandse BBP verdiend in onze provincie.⁴ We willen zorgen dat deze goede economische uitgangspositie behouden blijft, maar wel met een duurzame blik.

D66 wil:

- **De Rotterdamse Haven transformeren naar een waterstofhub.** De provincie moet een regisserende rol pakken in de transformatie van de Rotterdamse haven van fossiele koploper naar waterstofhub van Europa.
- **Duurzaamheidsimpact van de provincie meenemen in jaarverslagen.** Economische vooruitgang moeten we niet alleen benaderen in euro's, maar ook in maatschappelijke toegevoegde waarde. Daarom moet deze, bijvoorbeeld in de vorm van duurzaamheid, worden opgenomen in de jaarverslagen van de provincie.

Innovatie stimuleren en kennis delen

De innovatiekracht van Zuid-Holland is enorm. Bij een nieuwe economie horen ook nieuwe technieken en frisse inzichten. Zuid-Holland heeft diverse kennishubs zoals het Leiden Bio Science Park, het onderzoekscentrum van het Europese Ruimtevaartagentschap (ESA-ESTEC) en drie vooraanstaande universiteiten. We maken gebruik van deze innovatiekracht door het stimuleren van kennisdeling en samenbrengen van partijen. Dit moet leiden tot de ontwikkeling van praktische kennis voor de lokale economieën, maar ook voor kennis bij de overheid zelf, bijvoorbeeld bij onze omgevingsdiensten.

D66 wil:

- **Meer bovenlokale kennishubs organiseren tussen bedrijfsleven, onderwijs en overheid (triple helix).** Onze belangrijkste transitie vragen goed geschoold personeel.
- **Groene innovatie stimuleren.** D66 wil waar het nodig is vervuilende industrieën demotiveren, maar bovenal ook groene initiatieven stimuleren.
- **Investeren in onze omgevingsdiensten.** We versterken de kennis en expertise bij omgevingsdiensten, zodat ze sneller kunnen inspelen op technologische veranderingen en meer capaciteit hebben om aanvragen aan te kunnen.
- **Inzetten op een space-campus met langetermijnvisie.** Het Rijk wordt uitgedaagd om mee te doen, en de provincie pakt een sterke rol als 'launching customer'.

⁴ https://issuu.com/innovationquarter/docs/economische_monitor_zuid-holland_2021_final

Logistieke centra en bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen zijn belangrijk voor de Zuid-Hollandse economie. Het is aan de provincie om de regie te voeren zodat deze terreinen geconcentreerd worden en in het landschap worden ingepast. Bedrijven concentreren biedt verschillende voordelen. Zo voorkomen we dat het Zuid-Hollandse landschap dichtslibt en kunnen bedrijven eenvoudiger gebruik maken van elkaars energie, (rest)warmte, materiaalstromen en productiemiddelen en -faciliteiten. Afgekeurd voedsel uit de kassen gebruiken we als veevoer, de restwarmte van de industrie om huizen in de buurt te verwarmen. Zo ontstaat een circulaire economie. Bovendien stimuleert het clusteren van bedrijven innovatie.

D66 wil:

- **Meer maken van bedrijventerreinen:** bedrijventerreinen moeten meer worden dan slechts vestigingslocaties voor bedrijven, namelijk: hotspots voor duurzame innovatie, ondersteuners van de energietransitie en natuurherstel door slim gebruik van ruimte (op daken) en aanjagers van de circulaire economie door slim gebruik van grondstoffen- en energiestromen. Hier gaan wij effectieve eisen aan stellen om te zorgen dat Zuid Holland dé vestigingsplaats wordt voor duurzame bedrijvigheid.
- **Verplicht zon of groen op dak.** Alle nieuw aan te leggen daken dragen zonnepanelen óf zijn groene daken. Dit wordt onderdeel van de vergunningverlening. Waar mogelijk gaat dit ook gelden voor bestaande constructies.
- **Betere ruimtelijke inbedding bedrijventerreinen:** De provincie gaat ruimtelijk actief sturen op efficiënt ruimtegebruik, aansluitingen op circulaire energie- en grondstoffenstromen, leefbare omgevingen (slim combineren met wonen) en landschapskwaliteit. We (her)ontwikkelen eerst bestaande locaties in de buurt van steden en infrastructuurknooppunten. Voor nieuwe bedrijventerreinen is enkel ruimte als die aantoonbaar nodig zijn voor een nieuwe, duurzame economie.
- **Milieudruk verminderen.** We houden bij herontwikkeling rekening met bedrijven in hoge milieucategorieën. Voor nieuwe bedrijventerreinen is enkel ruimte als die in een zeer specifieke behoefte voorzien.

Energie in transitie

In 2050 is onze provincie klimaatneutraal. De aarde raakt op: we kunnen niet langer onze ogen sluiten voor de gevolgen van onze fossiele maatschappij. De energietransitie is volop in gang. Vanwege ons veranderende klimaat, voor het milieu en vanwege onze afhankelijkheid van Russisch gas moet de transitie worden versneld. Daar hoort bij dat we afstand nemen van de vieze industrieën die delen van de provincie nu nog kenmerken.

Energietransitie versnellen

Hernieuwbare energie wordt de ruggengraat van ons energiesysteem. Dat is een vrijwel onvermijdelijke ontwikkeling die helaas toch nog te langzaam gaat. De provincie gaat verder met het toetsen van regionale ambities, verbinden van initiatieven verbinden en het bij elkaar brengen van kennis. Maar wij gaan ook procedures stroomlijnen: de aanleg van hernieuwbare energieproductie moet sneller. Verder zet D66 in op energiebesparing en de ontwikkeling van aanvullend duurzaam regelbaar vermogen en opslag in aanvulling op hernieuwbare energieproductie. Vervuilende energiebronnen worden uitgefaseerd in volgorde van emissie-intensiteit.

D66 wil:

- **In 2030 minimaal 55% emissiereductie.** Dat is nodig om het doel van 100% klimaatneutraal in 2050 te halen.
- **Windmolens op land toestaan.** Daarbij houden we rekening met migratie van trekvogels.
- **Inzetten op het verduurzamen van overheidsgebouwen.** Over vier jaar liggen er voor alle overheidsgebouwen plannen over hoe ze energieneutraal worden gemaakt.
- **Als vergunningsvoorschrift opnemen dat nieuwe bedrijven moet aangeven hoe en wanneer ze klimaatneutraal gaan worden.**
- **Subsidie voor biomassa afbouwen en in 2030 stoppen.**
- **Energiebesparing stimuleren.** Waar mogelijk wordt dit een eis in vergunningen.
- **Zonneparken vergunnen.** Daarbij komt de voorwaarde dat de biodiversiteit toeneemt.
- **Zonnecollectoren in fietspaden onderzoeken via pilots.**
- **Inzetten op warmte-koudeopslag.** Warmte-koudeopslag is een duurzame lokale methode om gebouwen, wijken en straten te voorzien van warmte in winter of koelte in de zomer. De opslag is relatief ondiep op 30 tot 200 meter.
- **Alleen op aardwarmte inzetten als dat nodig is.** Voor middeldiepe (1500 tot 4000 m) en diepe (5000 m) geothermie zijn forse investering nodig. D66 steunt initiatieven vanuit de markt. De effecten van het doorboren van vrijwel ondoordringbare aardlagen zijn niet duidelijk. Vanuit het voorzorgsbeginsel verleent de provincie bij twijfel over de effecten van het doordringen van deze lagen geen toestemming voor projecten waarbij deze lagen worden doorboord.
- **Een nieuwe kerncentrale in Zuid-Holland als dat wenselijk wordt geacht door de coalitie.** In het huidige coalitieakkoord is afgesproken de voorbereidingen te treffen voor het bouwen van 2 nieuwe kerncentrales. De Maasvlakte is een van de drie wettelijk vergunde locaties voor het bouwen van een nieuwe kerncentrale. Als de minister de provincie Zuid-Holland vraagt de mogelijkheden voor een nieuwe kerncentrale te onderzoeken, zullen wij onze medewerking verlenen.

Kritieke infrastructuur en logistieke uitdagingen

Lokaal opgewekte energie moet het elektriciteitsnet op, maar is daar het net nog lang niet altijd geschikt voor. Het transport van energie kan via vele manieren op de juiste plaats terecht komen, zoals via het elektriciteitsnet of de verschillende rotondes voor warmte, waterstof en CO₂. De provincie is aan zet om de regionale rotondes te verwezenlijken om de energie of CO₂ daar te brengen waar het nodig is. Zo zorgt D66 ervoor dat er een goed netwerk ontstaat van diverse energie- en warmtestromen.

Een energietransitie vraagt ook veel van het elektriciteitsnetwerk. Het is niet meer vanzelfsprekend dat de benodigde aansluitingen overal tijdig gerealiseerd kunnen worden. Schaarste vraagt om heldere keuzes. De provincie Zuid-Holland moet tot 2030 maar liefst 230.000 nieuwe woningen bouwen en is samen met gemeenten verantwoordelijk voor de ruimtelijke inpassing van de benodigde energie-infrastructuur. Om deze uitdaging te realiseren is het noodzakelijk dat de elektriciteits-infrastructuur wordt meegenomen in het ontwerp van woningbouwlocaties, net zoals fietspaden, rotondes en parkeerplaatsen. Dit vraagt om een zorgvuldige ruimtelijke ordening waarbij de provincie samen optrekt met gemeenten en de netbeheerders.

D66 wil:

- **Bij de aankoop van gronden, bij omgevingsplannen en vergunningen ruimte geven aan de energie-infrastructuur.** We moeten slim gebruik maken van beschikbare ruimte voor energie-infrastructuur langs bijvoorbeeld provinciale wegen.
- **Versterking van het elektriciteitsnet versnellen.** Met netbeheerders en gemeenten gaan wij aan tafel voor een gezamenlijk actieplan om netverzwaring te versnellen. De focus ligt op versimpeling en stroomlijning van procedures.
- **Tijdig en voldoende ruimte reserveren voor de benodigde energie-infrastructuur bij de woningbouw opgave.** De provincie trekt hiervoor gezamenlijk met de gemeenten en netbeheerder op bij het opstellen van omgevingsvisies en netuitbreidingen.
- **Nieuwe aansluitingen in het elektriciteitsnet prioriteren.** De provincie komt met een visie en maakt maatschappelijke overwegingen over de urgentie binnen de energie-infrastructuur. Samen met netbeheerders wordt daar invulling aan gegeven.
- **De warmterotonde snel realiseren.** Daarmee brengen we restwarmte uit bijvoorbeeld de Rotterdamse haven de provincie in om huizen te kunnen verwarmen.
- **Warmtenet blijven uitbreiden.** In dichte stedelijke gebieden kunnen lokale duurzame warmtebronnen worden gebruikt en gelijktijdig het overvolle elektriciteitsnet worden ontzien door het uitbreiden van warmtenetten.

Iedereen draagt een steentje bij aan de transitie

De transitie naar een duurzame maatschappij is noodzakelijk en zeker niet gratis. We zijn een voorstander van 'de vervuiler betaalt', een systeem waarbij de grootste vervuilers de hoogste kosten dragen. Het is belangrijk dat inwoners de kans krijgen te verduurzamen, ook wanneer zij deze kosten niet zelf kunnen dragen, om zo te verzekeren dat de breedste schouders de zwaarste lasten dragen. We willen verduurzaming voor iedereen toegankelijk maken.

We willen investeren waar de investering het meeste maatschappelijk rendement opbrengt. Elke euro kan immers maar één keer uitgegeven worden. Daarom vinden we het belangrijk dat verschillende

ideeën en innovaties eerlijk tegen elkaar afgewogen worden, en dat er niet alleen gekeken wordt naar financieel rendement, maar ook naar maatschappelijk rendement.

D66 wil:

- **Bij aansluiten op het warmtenet prioriteit geven aan wijken met een lagere sociaaleconomische status.** Zo besparen we in de portemonnee daar waar dat het hardste nodig is.
- **Lobbyen bij het Rijk om de prijs voor warmtenet los te koppelen van de gasprijs.** Dan betalen de consumenten weer een eerlijke prijs voor de gebruikte energie.
- **Contracten afsluiten op grotere schaal in plaats van per gemeente een gascontract afsluiten.**

Wat is daarvoor voorwaardelijk?

Gebiedsgerichte en integrale aanpak

Over 50 jaar is Zuid-Holland een provincie waar we wonen op de handige plekken, natuur in de buurt hebben die floreert, en onze provincie als een economisch hart dit ondersteunt. Dat is enkel mogelijk met een integrale en gebiedsgerichte aanpak. Daar wordt duidelijk welke ontwikkelingen in welke gebieden kunnen plaatsvinden. De natuur en het natuurlijk systeem zijn de uitgangspunten bij de voorgestelde oplossingen.

Op dit moment staat de aanpak voor het landelijk gebied het meest in de aandacht. Boeren, bedrijven en overige burgers en de overheid moeten weer tot elkaar komen. Overheden en landgebruikers bedenken samen op lokaal niveau oplossingen. Van de provincie wordt verwacht dat zij het initiatief neemt. Dat vraagt om een stevig bestuur dat verder kijkt dan vier jaar. Waar de provincie zich in de afgelopen jaren heeft teruggetrokken uit de ruimtelijke ordening moet zij nu weer terugkeren. Daarbij verwacht D66 dat ook andere opgaven integraal onderdeel worden van de plannen. Ook is participatie van de betrokkenen van essentieel belang.

D66 wil:

- **Een concrete en integrale omgevingsvisie en -verordening.** Bij elk ruimtelijk voorstel moeten de Gedeputeerde Staten toelichten op welke manier het plan onderdeel is van de omgevingsvisie.
- **Slimme plannen.** Plannen voor de gebiedsgerichte aanpak worden samen met ontwerpers, landschapsarchitecten en planologen gemaakt. Dan is de kans groter dat clusters van problemen slim worden opgelost. Daartoe is het nodig dat de ambtelijke organisatie integraal en multidisciplinair werkt.
- **Regie door de provincie.** Wanneer op een nader te stellen deadline geen concrete aanpak met of door de belanghebbenden is ontwikkeld, neemt de provincie de regie over om de vastgestelde doelen te halen.

Goed bestuur

Over 50 jaar worden de besluiten maximaal transparant genomen; alle relevante partijen worden vooraf op een passende wijze betrokken en alle inwoners moeten in staat zijn om hun stem op een effectieve manier te laten horen. Bij de besluiten die genomen worden, ligt de focus op de kerntaken van de provincie. Over de komende decennia zullen de gemeenten groter worden waardoor provincies niet meer nodig zijn.

Dienstbaar bestuur

Zuid-Hollanders bepalen wie de provincie bestuurt en het bestuur werkt dus in naam van de Zuid-Hollanders. Maar soms voelt dat niet zo. Inwoners moeten weer het gevoel krijgen dat bestuur ten dienste van hen staat. Zuid-Hollanders met vragen en zorgen moeten duidelijk de weg kunnen vinden binnen de provincie. Het laagdrempelig kunnen agenderen van problemen in de Provinciale Staten is daar onderdeel van.

Kerntaken

Kerntaken van de provincie zijn volgens het bestuursakkoord: duurzame ruimtelijke ontwikkeling en waterbeheer; milieu, energie, klimaat; vitaal platteland, natuurbeheer en ontwikkeling natuurgebieden; regionale bereikbaarheid en regionale economie; culturele infrastructuur en monumentenzorg; de kwaliteit van openbaar bestuur.

D66 wil:

- **Het makkelijker maken om initiatiefvoorstellen in te dienen.** De drempel voor het indienen van initiatiefvoorstellen van 1000 handtekeningen wordt verlaagd naar 50. Ook wordt de minimumleeftijd geschrapt als voorwaarde om een initiatief te ondersteunen.
- **Hulp beschikbaar stellen voor inwoners voor het opstellen van een burgerinitiatief.** Zo maken we het makkelijker voor inwoners om voorstellen te doen in de Provinciale Staten.
- **Leesbare teksten.** De teksten van de provincie op de website, de samenvattingen van Statenstukken en teksten die ter inzage liggen moeten op taalniveau B1 (toegankelijk en begrijpelijk) geschreven zijn.
- **Vindbare vergaderstukken.** De vergaderstukken op de provinciale website moeten goed vindbaar zijn.
- **Meldpunt misstanden van de provincie.** Het bestaande meldpunt van de provincie voor misstanden bij gemeenten en waterschappen uitbreiden naar misstanden van de provincie zelf.

Participatie, diversiteit en inclusie

Participatie is een van de noodzakelijke voorwaarden om goede besluiten te kunnen maken. Het betrekken van alle relevante partijen moet een vast en integraal onderdeel zijn van de bestuursstijl van de provincie. Dat geldt voor alle participanten binnen inclusie. Inwoners met een beperking, de LHBTIQ+ community, jongeren, ouderen, verschillende culturele achtergronden, laaggeletterden en mensen met een lage koopkracht. Zij hebben het recht om mee te praten over onderwerpen die in hun leven aangaan. De acties rond vraagstukken zoals de klimaatcrisis, de energietransitie en het tekort aan woningen gaat in grote belangrijke mate over hún toekomst. Een structurele relatie tussen jongeren en de Provinciale Staten op basis van wederzijds begrip en respect is hierbij van belang. Ook moet iedereen zich thuis voelen in onze provincie.

D66 wil:

- **Een jongerenraad instellen⁵ die gevraagd en ongevraagd advies kan geven.** De provincie stelt capaciteit en budget beschikbaar om de jongeren te ondersteunen.
- **Een representatieve provincie.** We vinden het belangrijk dat de bestuurlijke en ambtelijke organisatie een weerspiegeling vormt van de inwoners van de Provincie Zuid-Holland.
- **Bewuste participatie.** De provincie moet bij elk project aangeven voor welk type participatie gekozen is en waarom een hogere stap op de participatieladder niet van meerwaarde is.
- **Stageplaatsen creëren.** De provincie, en specifiek de Provinciale Staten creëert actief stageplaatsen voor leerlingen en studenten in het voortgezet onderwijs, MBO, HBO en het WO.

⁵ Verwijzing naar initiatiefvoorstel opnemen

- **Jaarlijks Kindervragenuur.** De Provinciale Staten stelt een jaarlijks moment in waar kinderen uit het basisonderwijs in de Statenzaal vragen kunnen stellen aan het college van Gedeputeerde Staten.
- **Een actieplan ontwikkelen tegen discriminatie.** Daarin moet in ieder geval aandacht zijn voor het voorkomen van institutioneel racisme en discriminatie van LHBTIQ+ community, culturele diversiteit en mensen met een beperking.
- **Gebruik maken van het Uitdaagrecht.** Inwoners en maatschappelijke organisaties krijgen de ruimte om zelf invulling te geven aan hun leefomgeving: zij nemen de uitvoering van een taak van de provincie over als zij denken deze taak beter, met meer maatschappelijk draagvlak en/of goedkoper te kunnen uitvoeren.

Samenwerking met medeoverheden

Gemeenten moeten onafhankelijk van medeoverheden hun kerntaken kunnen uitvoeren, zodat de omvang van de gemeente niet uitmaakt voor de financiële en bestuurlijke slagkracht. De provincie heeft als taak om dat te faciliteren. Gemeentelijke regelingen kunnen daarbij helpen als de besluiten democratisch verantwoord genomen worden. De provincie vertrouwt op de expertise van gemeenten, ook op het domein van de financiën waar de provincie toezichthouder is. Daartoe is het nodig dat provincie en gemeenten elkaar op de hoogte houden van relevante ontwikkelingen. Als gemeenten niet (meer) onafhankelijk van medeoverheden hun kerntaken kunnen uitvoeren, is een interventie noodzakelijk. Een van die interventies kan een herindeling zijn als dit de democratische legitimiteit van verkozen vertegenwoordigers verbetert en betere dienstverlening voor inwoners oplevert.

Bij provincie-overstijgende zaken (zoals in gemeenten aan de buitengrenzen van de provincie vaak geldt) wordt de samenwerking met andere provincies gezocht. Ook gebruiken we de contacten met de Eerste en Tweede Kamerfracties als provinciale problemen om een landelijke oplossing vragen.

D66 wil:

- **Keuzevrijheid bij herindelingen.** Bij eventuele gemeentelijke herindelingen hebben gemeenten de ruimte om fusiepartners te kiezen en bewoners mogen zich uitspreken over de voorkeurspartners.
- **Een loket openen voor inwoners en overheden waar je terecht kunt als je hulp nodig hebt met de EU** (bijvoorbeeld voor het aanvragen van subsidies).

Financiën

D66 wil dat voor iedereen in de provincie te begrijpen is hoe Zuid-Holland met haar geld omgaat. Geld moet worden uitgegeven waar dat nodig is en verantwoord kan om een fijne en duurzame provincie dichterbij te brengen. Daarbij willen we zoveel mogelijk structureel begroten zodat voor de lange termijn duidelijk is waar geld beschikbaar komt. Omdat de motorrijtuigenbelasting verdwijnt, is een andere inkomstenbron voor provincies nodig. De kaders daarvan moeten transparant en begrijpelijk zijn zodat goed is uit te leggen waarom het geld wordt verdeeld zoals het gebeurt. Ook mag een nieuw systeem geen ongewenste prikkels bevatten (zoals de motorrijtuigenbelasting een prikkel had richting fossiele brandstoffen).

D66 wil:

- **Alle financiële reserves afschaffen** op de algemene reserve na. In de begroting zorgen we dat er één reserve komt, de algemene reserve. Alle overige reserves worden afgeschaft.
- **Programma's die niet bijdragen aan het uitvoeren van de kerntaken stopzetten.** We voegen de middelen toe aan de programma's die nodig zijn voor de transitie van het landelijk gebied.
- **Verantwoorde aanbestedingen.** Alleen contracten gunnen op de voorwaarde dat de aanbieder toelicht wat deze partij doet om verantwoord te werken. Daarbij houden we de criteria van ESG (Environmental, Social & Governance) aan. Bij de gunning is dit een factor die meeweegt in de beslissing. Hierbij zal er gekeken worden naar SROI, social return on investment. Deze bedraagt minimaal 5% van de opdrachtsom. Dit betekent dat de opdrachtnemer voor het vervullen van de opdracht moet kijken of het mogelijk is om mensen die een WW-uitkering of sociale dienst uitkering hebben, in te zetten voor het vervullen van de opdracht.